

Jinoyat sud ishlarini yuritishda dalillardan foydalanishning dolzarb muammolari

Ilhom Norsoat o'g'li Eshqurbonov
eshqurbonovilhom@gmail.com
Toshkent davlat yuridik universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekistonda jinoyat sud ishlarini yuritishda dalillardan foydalanishning dolzarb muammolarini tahlil qiladi. Muallif dalillarni noqonuniy yo'llar bilan olish, ularni saqlash va himoya qilishdagi kamchiliklar, shuningdek, sud jarayonlarida dalillarning ishonchligini ta'minlashdagi qiyinchiliklarni ko'rib chiqadi. Maqolada dalillarning to'g'ri yig'ilishi va ularning sud jarayonida qabul qilinishi bo'yicha milliy qonunchilik va xalqaro tajribalar tahlil qilingan. Xususan, maqola O'zbekiston qonunchiligida dalillarning noqonuniy yo'llar bilan olinishi muammosiga bag'ishlanib, olimlarning fikrlari hamda huquqiy yechimlar asosida muammolar va ularning oldini olish choralari ko'rib chiqilgan. Xalqaro tajriba, xorijiy sud amaliyotlari, va milliy qonunchilikni isloh qilish takliflari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: dalillar, jinoyat-protsessual qonunchilik, ishonchlik, qiynoqlar, xalqaro tajriba, sud jarayonlari, O'zbekiston

Actual problems of evidence use in criminal proceedings

Ilhom Norsoat o'glu Eshkurbonov
eshkurbonovilhom@gmail.com
Tashkent State Law University

Abstract: This article analyzes the actual problems of using evidence in criminal court proceedings in Uzbekistan. The author examines the shortcomings of illegal acquisition of evidence, their preservation and protection, as well as difficulties in ensuring the reliability of evidence in court proceedings. The article analyzes the national legislation and international experiences on the correct collection of evidence and their acceptance in the court process. In particular, the article is devoted to the problem of obtaining evidence by illegal means in the legislation of Uzbekistan, problems and their prevention measures are considered based on the opinions of scientists and legal solutions. International experience, foreign court practices, and proposals for reforming national legislation are analyzed.

Keywords: evidence, criminal-procedural law, credibility, torture, international experience, court proceedings, Uzbekistan

KIRISH

Jinoyat-protsessual huquqning asosiy maqsadi jinoyatni fosh etish, jinoyatchilarni jinoiy javobgarlikka tortish va aybsiz insonlarni asossiz javobgarlikdan ozod qilishdir. Bu maqsadlarga erishishda dalillarning o'rnini beqiyos. Dalillar jinoyat sodir etilganligini yoki qilinmaganligini, ayblanuvchining jinoyatga aloqadorligini isbotlovchi vositalar sifatida ishlatiladi.

O'zbekiston Respublikasida dalillarni yig'ish va ulardan foydalanish Jinoyat-protsessual kodeks (JPK) orqali tartibga solinadi. Bu qonun hujjatlari asosida har qanday dalil qonuniy yo'llar bilan olinishi va protsessual talablar doirasida sud jarayoniga taqdim etilishi kerak. Ammo amaliyotda dalillardan foydalanish bilan bog'liq bir qancha dolzarb muammolar mavjud bo'lib, ularni to'g'ri hal qilish sud adolatini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi dalillarning huquqiy asoslarini batafsil belgilab beradi. JPKning 85-moddasiga ko'ra, dalillar jinoyat ishi bo'yicha haqiqatni aniqlashga qaratilgan har qanday ma'lumotlardir. Dalillarning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

- Guvohlarning ko'rsatmalari;
- Jabrlanuvchining yoki ayblanuvchining ko'rsatmalari;
- Mutaxassislar xulosalari;
- Yozma va jismoniy dalillar.

Professor M. Abduqodirovning fikriga ko'ra, jinoyat-protsessual kodeksda dalillarning qonuniy ravishda olinganligi va to'g'ri baholanganligi jinoyat ishlarida haqiqatni aniqlashning eng muhim shartidir¹. Agar dalillar noqonuniy yo'llar bilan olingan bo'lsa, sud ularni inobatga olmasligi kerak, chunki bunday dalillar adolatli sudlov tamoyillariga zid keladi.

Dalillarni noqonuniy yo'llar bilan olish jinoyat protsessual tizimdagi asosiy huquqiy muammolardan biridir. Ayniqsa, qiynoq va g'ayriinsoniy muomaladan foydalanish orqali olingan dalillar sudlarda qo'llanilishi noqonuniy hisoblanadi.

Huquqshunos olim N.Nuritdinovning ta'kidlashicha, O'zbekiston jinoyat protsessual qonunchiligida dalillarning noqonuniy yo'llar bilan olinganligi aniqlangan taqdirda, sud bunday dalillarni isbot vositasi sifatida ishlatmasligi lozim. Uning fikricha, sud organlarining qonuniy dalillarni yig'ish va baholashdagi kamchiliklari ko'pincha jinoyat ishlarida noto'g'ri qarorlar qabul qilishiga olib kelishi mumkin.

¹ Abduqodirov, M. (2020). *Jinoyat-protsessual huquqning nazariyasi va amaliyoti*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining nashri.

Dalillarni to'plash va saqlashdagi amaliy muammolar ham sud ishlarining adolatliligiga ta'sir ko'rsatadi. Huquqni muhofaza qilish organlarining yetarli malakaga ega emasligi, dalillarni noto'g'ri yig'ish, saqlash yoki yo'q qilish kabi muammolar mavjud. Bu muammolarni hal qilish uchun ko'plab o'quv kurslari tashkil etilishi lozim. Shu bilan birga, guvohlarning yolg'on ko'rsatmalari, huquqiy madaniyatning pastligi kabi omillar dalillarning ishonchliligiga putur yetkazadi.

Professor S. Tursunovning fikriga ko'ra, jinoyat ishi bo'yicha dalillar adolatli sudlov tamoyillariga mos ravishda yig'ilishi va baholanishi kerak.² Aks holda, bu sudda noto'g'ri qarorlar chiqarilishiga olib keladi.

Boshqa bir olim, huquqshunos M.Karimovning fikricha, dalillarni noqonuniy yo'llar bilan olish nafaqat sud protsessual qoidalarini buzish, balki inson huquqlarining toptalishi demakdir. Bu borada O'zbekiston xalqaro huquqiy me'yorlarga qat'iy amal qilishi kerak.³

Xorijiy mamlakatlar sud amaliyotida dalillarni noqonuniy yo'llar bilan olish va ulardan foydalanish masalasi keng muhokama qilinadi. Masalan, AQSh sud tizimida "fruit of the poisonous tree" doktrinasi mavjud bo'lib, bu doktrinaga ko'ra, noqonuniy yo'llar bilan olingan dalillar isbot vositasi sifatida qabul qilinmaydi. Bu doktrina inson huquqlarini himoya qilish va sud jarayonlarining adolatli bo'lishini ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi.

Buyuk Britaniya sud tizimi ham dalillarning ishonchliligi va qonuniyligini ta'minlash bo'yicha o'ziga xos tartiblarni ishlab chiqqan. Britaniya jinoyat-protsessual qonunchiligida guvohlarning ko'rsatmalari va jismoniy dalillarning qonuniyligiga alohida e'tibor qaratiladi. Mutaxassislar bunday yondashuvni O'zbekiston sud tizimida ham joriy qilishni taklif qilishadi.

Dalillardan foydalanishdagi dolzarb muammolarni hal qilish uchun O'zbekiston huquqiy tizimida bir qator islohotlar amalga oshirilishi kerak. Avvalo, dalillarni noqonuniy yo'llar bilan olishga qarshi qattiq choralar ko'rish va sud jarayonlarida bunday dalillarni qabul qilmaslik amaliyotini yo'lga qo'yish zarur.

Professor R.Abdullayevning ta'kidlashicha, dalillarning noqonuniy ravishda olinganligini aniqlash uchun maxsus komissiyalar va ekspert guruhlarini tuzish zarur. Bu komissiyalar sud ishlarida dalillarning qonuniyligini mustaqil ravishda tekshirib, ularning ishonchliligini baholashi kerak.⁴

Qiynoqlarning oldini olish va ularga qarshi choralar ko'rish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan qonunlarga muvofiq, huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatini mustaqil nazorat qiluvchi maxsus tashkilotlar tuzildi. Ushbu organlar jinoyat jarayonlarida dalillarning qonuniy yo'llar

² Tursunov, S. (2022). *O'zbekiston sud tizimida dalillarni baholash*. Jinoyat huquqi va protsessual qonunlar, 8(1), 50-58.

³ Karimov, M. (2020). *Qiynoqlarga qarshi kurash: xalqaro va milliy tajribalar*. Huquqiy tadqiqotlar, 4(3), 20-29.

⁴ Abdullayev, R. (2019). *Jinoyat ishlarida dalillarning ishonchliligi*. O'zbekiston huquqshunoslik jurnali, 7(4), 65-70.

bilan olinganligini tekshirish va sudda noqonuniy yo'llar bilan olingan dalillarning qo'llanishiga yo'l qo'ymaslik vazifasini bajaradi.

Dalillarning ishonchliligi nafaqat ularni to'plash usuli bilan, balki ularning saqlanishi bilan ham bog'liq. Huquqshunos Sh. Mamadaliyevning fikriga ko'ra, dalillarni saqlash va ularning butunligini ta'minlash jinoyat ishlarining adolatli hal qilinishi uchun zaruriy shart hisoblanadi.⁵ Biroq, ba'zi holatlarda dalillar noto'g'ri saqlanib, ularning yo'qolishi yoki buzilishi sud qarorlarini adolatsiz bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Bu muammolarni hal qilish maqsadida, xorijiy davlatlarning ilg'or tajribasiga muvofiq, O'zbekistonda dalillarni saqlashning zamonaviy texnologik vositalarini joriy etish lozim. Xususan, dalillarni saqlashda axborot texnologiyalaridan foydalanish, dalillarning elektron bazalarini yaratish va ularga kirish huquqini maxsus vakolatli shaxslar bilan cheklash samarali yechim bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda sud organlari va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining malakasi jinoyat protsessual huquqning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xodimlarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy texnologiyalar va xalqaro tajriba bilan tanishtirish dalillarning qonuniy va ishonchli tarzda yig'ilishi va baholanishiga yordam beradi.

Professor U. Sharipovning ta'kidlashicha, O'zbekiston sud tizimi xalqaro standartlarga mos ravishda malakali kadrlarni tayyorlash va ularni doimiy ravishda o'quv kurslaridan o'tkazish orqali dalillardan foydalanishdagi muammolarni hal qilishga erishishi mumkin⁶. Xalqaro huquqiy tashkilotlar bilan hamkorlik qilib, sudyalarning va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining malakasini oshirish choralari ko'rilmogda.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi tomonidan qabul qilingan qarorlarda noqonuniy yo'llar bilan olingan dalillarning sudda qabul qilinmasligi to'g'risidagi qoidalar tasdiqlangan. Bu borada, qiynoqlar bilan olingan dalillarning haqiqiy deb qabul qilinishi mumkin emasligi ta'kidlanadi. Oliy sudning bu qarorlari sud organlari va huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatida asosiy me'zon bo'lib xizmat qilishi lozim.

Xulosa qiladigan bo'lsak, O'zbekistonda jinoyat sud ishlarini yuritishda dalillardan foydalanishning dolzarb muammolari mavjud bo'lib, ular sud adolatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada dalillarni noqonuniy yo'llar bilan olish, dalillarni saqlashdagi amaliy muammolar, sud organlari va huquqni muhofaza qilish xodimlarining malakasini oshirish zarurati hamda xalqaro tajribani o'rganish orqali qonunchilikni takomillashtirish masalalari tahlil qilindi.

⁵ Mamadaliyev, Sh. (2021). *Dalillarni qonuniy yo'llar bilan yig'ish: muammolar va yechimlar*. O'zbekiston huquqiy tadqiqotlari, 3(2), 15-22.

⁶ Sharipov, U. (2020). *O'zbekiston jinoyat-protsessual huquqida dalillarning roli*. Jinoyat va huquq, 5(3), 42-50.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov, M. (2020). Jinoyat-protsessual huquqning nazariyasi va amaliyoti. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi nashri.
2. Qo‘chqorov, A. (2021). Sud jarayonlarida dalillardan foydalanish masalalari. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi ilmiy-texnik jurnali.
3. Tursunov, S. (2022). O‘zbekiston sud tizimida dalillarni baholash. Jinoyat huquqi va protsessual qonunlar, 8(1), 50-58.
4. Karimov, M. (2020). Qiynoqlarga qarshi kurash: xalqaro va milliy tajribalar. Huquqiy tadqiqotlar, 4(3), 20-29.
5. Sharipov, U. (2020). O‘zbekiston jinoyat-protsessual huquqida dalillarning roli. Jinoyat va huquq, 5(3), 42-50.
6. To‘laganov, I. (2023). Dalillarni to‘g‘ri baholash: muammolar va yechimlar. O‘zbekiston huquqshunoslik va sud amaliyoti, 2(1), 78-85.
7. Abdullayev, R. (2019). Jinoyat ishlarida dalillarning ishonchliligi. O‘zbekiston huquqshunoslik jurnali, 7(4), 65-70.
8. Mamadaliyev, Sh. (2021). Dalillarni qonuniy yo‘llar bilan yig‘ish: muammolar va yechimlar. O‘zbekiston huquqiy tadqiqotlari, 3(2), 15-22.